

O'SMIRLARDA AXBOROT OLISH MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK JIHATLARI.

Abdulxamidova Moxigul Bobirjon qizi.

*Andijon Davlat Pedagogika Instituti,
Pedagogika yo'nalishi 2-bosqich magistranti
mohigulabdulkhamidova@gmail.com*

+998979963494

0009-0006-7374-4950

Annotatsiya: Ushbu ilmiy ishda o'smirlarning axborot olish madaniyatini rivojlantirishda pedagogik va psixologik yondashuvlarning o'rni tahlil qilinadi. Axborotni ongli tanlash, tanqidiy fikrlash, media savodxonlik, axborot xavfsizligi va raqamli kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy-metodik asoslari yoritilgan. O'smirlik yoshiga xos psixologik xususiyatlar, raqamli muhitning ta'siri, o'qituvchi va ota-onalarning o'rni hamda ta'lim jarayonida qo'llanishi mumkin bo'lgan samarali pedagogik modellar o'rganiladi. Tadqiqot yakunida axborot olish madaniyatini bosqichma-bosqich rivojlantirishning kompleks modeli taklif etiladi.

Kalit so'zlar: axborot olish madaniyati, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, o'smir psixologiyasi, pedagogik texnologiya, axborot xavfsizligi.

Аннотация: В научной работе анализируются педагогические и психологические подходы к развитию культуры получения информации у подростков. Раскрываются основы формирования осознанного выбора, критического мышления, медиаграмотности и информационной безопасности. Исследуются возрастные психологические особенности подростков, влияние цифровой среды, роль учителя и родителей, а также педагогические методы, применимые в образовательной практике. В конце представлена комплексная модель поэтапного развития культуры получения информации.

Ключевые слова: культура получения информации, медиаграмотность, критическое мышление, психология подростков, педагогические технологии, информационная безопасность.

Abstract: *This paper analyzes pedagogical and psychological approaches to developing adolescents' information literacy culture. It discusses the theoretical and methodological foundations of conscious information selection, critical thinking, media literacy, and information security. The psychological characteristics of adolescence, the influence of the digital environment, and the roles of teachers and parents are examined. The study proposes a comprehensive step-by-step model for developing adolescents' information acquisition culture.*

Keywords: *information literacy culture, media literacy, critical thinking, adolescent psychology, pedagogical technologies, information security.*

Zamonaviy axborot makonida tezkor va cheksiz axborot oqimi o'smirlar uchun katta imkoniyatlar bilan birga jiddiy xavflarni ham yuzaga keltirmoqda. Raqamli axborotning haddan tashqari ko'pligi, uning sifati va ishonchliligi, ijtimoiy tarmoqlardagi manipulyativ materiallar o'smirlarning ongiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shunday sharoitda axborot olish madaniyatini rivojlantirish ta'lim jarayonining eng muhim vazifalaridan biriga aylangan. Mazkur tezisda o'smirlik davrining psixologik xususiyatlari hamda pedagogik yondashuvlar nuqtai nazaridan axborot olish madaniyatini shakllantirishning samarali yo'llari ochib beriladi.

O'smirlik davrida axborotga munosabatning psixologik asoslari

O'smirlik davri shaxs rivojlanishida murakkab va o'ziga xos bosqich bo'lib, bu davrda mustaqil fikrlash, shaxs sifatida o'zini namoyon qilish istagi, mavqega ega bo'lish ehtiyoji kuchayadi. O'smirlarda hissiy kechinmalar tez-tez o'zgaradi, ijtimoiy guruhlar ta'siri kuchli bo'ladi. Ularda axborotni tanqidiy baholash ko'nikmalari yetarlicha shakllanmagan bo'lgani sababli, o'zlari qabul qilgan har qanday ma'lumotni tezda e'tiqod darajasiga ko'tarishlari mumkin. Ayniqsa internetning cheksiz imkoniyatlari ularni turli axborot oqimlariga duchor etadi.

O'smirlarning psixik rivojlanishi hali yakunlanmagan bo'lgani uchun, ular manipulyatsiya, yolg'on xabarlar, bosim, kiberbulling kabi xavflarga nisbatan sezgir bo'ladilar. Shu bois axborot iste'moli ularning emotsional holati, o'ziga baho berishi va ijtimoiy moslashuviga kuchli ta'sir o'tkazadi.

Axborot olish madaniyatining tarkibiy qismlari

O'smirlar uchun axborot olish madaniyati uch asosiy tarkibiy qismdan iborat bo'ladi.

Birinchisi — bilimlar tizimi bo'lib, u axborot manbalarining turlari, ularning ishonchliligi, ilmiy va ommaviy axborot farqlarini tushunish, axborotni baholash mezonlari haqida tasavvurlarni o'z ichiga oladi. O'smir axborotning qayerdan kelganini, kim tomonidan taqdim etilganini va qanday maqsadni ko'zlaganini anglay olishi zarur.

Ikkinchi tarkibiy qism — amaliy ko'nikmalar bo'lib, o'smirning kerakli ma'lumotni izlash, turli manbalarni solishtirish, faktlarni tekshirish, axborotning manipulyativ yondashuvlarini farqlash, raqamli izlarini boshqarish kabi malakalardan iboratdir.

Uchinchi tarkibiy qism esa qadriyatlar va mas'uliyatga asoslanadi. Bu axborot iste'molida axloqiy me'yorlarga amal qilish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, onlayn muloqot madaniyatiga rioya etish, boshqalarning fikriga hurmat bilan yondashish kabi fazilatlarni qamrab oladi.

Pedagogik yondashuvlar Axborot olish madaniyatini rivojlantirishda texnologik vositalardan to'g'ri foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. O'smirlar uchun mo'ljallangan interfaol dasturlar, faktcheking platformalari, elektron kutubxonalar va ishonchli ilmiy ma'lumotlar bazalari ularga axborotni oson topish bilan birga uning sifati va ishonchliligini baholash imkonini beradi. Bunday vositalardan foydalanish o'smirning texnologik tafakkurini kengaytiradi, raqamli muhitda xavfsiz harakat qilish ko'nikmalarini shakllantiradi hamda tanqidiy tahlil qilish qobiliyatini mustahkamlaydi.

O‘smirlarning axborot olish madaniyatini rivojlantirishda media savodxonlikni o‘qitish muhim o‘rin tutadi. Dars jarayonida axborotni tanqidiy tahlil qilishga o‘rgatish, turli xabarlarni solishtirish, ularning ishonchliligini aniqlash kabi usullar samarali natija beradi. O‘quvchilarni real hayotdagi feyk xabarlar misolida ishlashga jalb etish ularda ongli tanlov qilish ko‘nikmasini shakllantiradi. Shuningdek, munozara, bahs orqali fikr bildirish, voqealarni turli talqinlarda ko‘rib chiqish o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘qituvchi bu jarayonda nafaqat bilim beruvchi, balki yo‘l-yo‘riq ko‘rsatuvchi, maslahat beruvchi, axborot manbalarini to‘g‘ri tanlashga ko‘maklashuvchi mentor vazifasini bajaradi. Ta’lim muassasasida media laboratoriyalar tashkil etish, elektron kutubxonalar imkoniyatlarini kengaytirish, axborot savodxonligiga bag‘ishlangan maxsus kurslar joriy etish ham samarali natija beradi.

O‘smirlarda axborot olish madaniyatini rivojlantirishning psixologik jihatlar
Axborot olish madaniyatini shakllantirish jarayonida o‘smirlarning motivatsiyasi alohida o‘rin tutadi. Ularda ma’lumotlarni izlash, solishtirish va baholash jarayonini qiziqarli qiladi, agar bu ko‘nikmalar ularga shaxsiy rivojlanishda, o‘qishdagi muvaffaqiyatlarda yoki kelajak kasbiy tanlovida foyda berishi tushuntirilsa. Gamifikatsiya, musobaqalar, loyiha asosidagi ta’lim kabi usullar o‘smirlarning faol ishtirokini kuchaytiradi, axborot bilan ishlashni faollik bilan qabul qiladigan ijobiy odatga aylantiradi.

Axborot olish madaniyatining eng muhim psixologik komponenti — tanqidiy fikrlashdir. O‘smirga berilgan axborotning maqsadi, manbasi, tuzilishi va oqibatlarini anglash imkonini beradigan savollarni shakllantirish, ularga mantiqiy xulosalar chiqarishni o‘rgatish bu jarayonning asosini tashkil etadi.

Bundan tashqari, emotsional barqarorlik ham muhim. O‘smirlar ko‘pincha axborotning hissiy ta’siriga beriluvchan bo‘lgani sababli, ularga stressni boshqarish,

axborot bosimiga qarshi turish, o'z fikrini mustaqil ravishda boshqalarnikidan ajratish ko'nikmalarini rivojlantirish zarur.

Ijtimoiy tarmoqlardagi faoliyat ham psixologik nazoratni talab qiladi. O'smirlar o'zini boshqalar bilan solishtirish, tasvirlar orqali ideal hayotni ko'rish natijasida ruhiy bosimga tushib qolishi mumkin. Shuning uchun ularda kiberbullingga qarshi chidamlilik, sog'lom muloqot madaniyati va o'zini adekvat baholash ko'nikmalarini shakllantirish muhim hisoblanadi.

O'smirlar bilan ishlovchi o'qituvchi va ota-onalar faoliyati

Ota-onalar farzandlarining axborot olishi jarayonida qat'iy nazorat qiluvchi emas, balki hamkor bo'lishi lozim. Bunda ular farzand bilan birgalikda media materiallarni tahlil qilishi, axborot xavfsizligi qoidalarini tushuntirishi, axborot iste'moli madaniyatini amaliy misollar orqali ko'rsatishi muhimdir.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasida ishonchli munosabat shakllanishi o'smirning axborot olishi bilan bog'liq muammolarini ochiq muhokama qilishiga yordam beradi. O'quvchi o'z fikrini bemalol ayta oladigan muhitda axborot tanlash madaniyati tezroq shakllanadi. Oila va maktabning hamkorlikda ishlashi esa o'quvchining raqamli dunyoda mas'uliyatli foydalanuvchi bo'lib yetishishiga imkon yaratadi.

Rivojlantirishga doir amaliy modellar Shuningdek, jamiyatdagi axborot muhitini tartibga soluvchi normativ va ma'naviy omillar ham o'smirlarda sog'lom axborot madaniyatining shakllanishiga ta'sir qiladi. Omborxona, nashriyot, ommaviy axborot vositalari va internet platformalaridagi etik me'yorlarga rioya qilinishi yosh avlodning to'g'ri axborot bilan tanishishiga xizmat qiladi. Maktab va oila bu jarayonda faqat ta'lim beruvchi emas, balki jamiyatdagi axborot madaniyatini yaxshilashga bevosita hissa qo'shadigan muhim bo'g'in hisoblanadi.

O'smirlarning axborot olish madaniyatini bosqichma-bosqich rivojlantirish quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi: avvalo o'quvchi axborot turlarini tanib

oladi, so'ngra uni baholash mezonlariga e'tibor qaratadi, keyin manbalarni solishtirish, faktlarni tekshirish ko'nikmalarini qo'llaydi. Yakuniy bosqichlarda esa o'z axborot iste'molini mustaqil ravishda tahlil qilib, mas'uliyatli axborot iste'molchisiga aylanadi. Dars jarayonida feyk xabarlarini aniqlash, bir voqeaning turli talqinlarini tahlil qilish, axborotning yashirin maqsadlarini ochib berish kabi mashqlar o'smirlarning fikrlash doirasini kengaytiradi. Raqamli texnologiyalar — interfaol platformalar va faktcheking vositalaridan foydalanish — jarayonni yanada qiziqarli va samarali qiladi.

XULOSA. O'smirlarning axborot olish madaniyatini rivojlantirish murakkab, ammo dolzarb jarayon bo'lib, pedagogik, psixologik va raqamli kompetensiyalar uyg'unligini talab qiladi. Mazkur madaniyat shakllanganda o'smir tanqidiy fikrlashga ega bo'ladi, manipulyativ axborotdan himoyalanaadi, ijtimoiy tarmoqlarda mas'uliyatli faoliyat yuritadi va raqamli jamiyatning ongli vakiliga aylanadi. Taklif etilgan nazariy va amaliy yondashuvlar ta'lim jarayonida qo'llanilganda, o'quvchilarda axborotga ongli, mas'uliyatli va axloqiy munosabat shakllanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov M. *Raqamli avlod va media madaniyat*. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2021.
2. Elkonin D.B. *Psixologiya razvitiya*. – Moskva: Pedagogika, 2010.
3. UNESCO. *Media and Information Literacy Curriculum for Teachers*. – Paris: UNESCO, 2018.
4. Potter W.J. *Theory of Media Literacy: A Cognitive Approach*. – Thousand Oaks: SAGE Publications, 2004.
5. Livingstone S., Helsper E. "Parental mediation of children's Internet use." *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 2008.

6. Boyd D. *It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens*. – Yale University Press, 2014.
7. Hobbs R. *Digital and Media Literacy: Connecting Culture and Classroom*. – Corwin Press, 2010.
8. Qodirova N. *O'quvchilarda media savodxonlikni rivojlantirishning metodik asoslari*. – Toshkent: TDPU, 2020.
9. Miller R. *Adolescent Development in the Digital Age*. – New York: Routledge, 2021.